

Trpeči Fjodor Mihajlovič Dostojevski

Uvod

“Rusija je malo manj kot kontinent, a mnogo več kot država. Preraznolika in preveč posebna je, da bi jo bilo mogoče doumeti samo s pametjo ali le s čustvi. Njenih prostranstev in globin se ne da tematizirati zgolj v jeziku: neogibno so potrebne tudi barve in glasovi” (Figes 2008, 575).

Tako kot je vsak poskus uokvirjanja razsežnega in raznolikega bogastva Rusije Sizifovo delo, tako je tudi s popolnim razumevanjem in dokončnim dojetjem Dostojevskega, kar moramo imeti ves čas pred očmi. Tudi mi bi potrebovali “barve in glasove”. Preširok in preglobok je, da bi se ga dalo postaviti v kakršnekoli okvire. Vedno znova bi jih presegal in vedno kje molel ven. Ne samo Sizifovo, ampak tudi intelektualno ter duhovno nepošteno bi bilo vsako delo v tej smeri. Kot je vsaka oseba najprej skrivnost, ki kliče k spoštovanju, bo tudi Dostojevski v pričujočem članku imel najprej vlogo, ki predpostavlja spoštovanje, skrivnost in nezapopadnost. Bolj se bomo spraševali, razmišljali in stvari nakazovali ter odkrivali, kot razlagali *de facto*.

Ob Dostojevskem skoraj ne moremo mimo drugega ruskega velikana, ki nam ponekod pomaga tudi bolje razumeti njegova dela, Leva Nikolajeviča Tolstoja. Njuni nazori so mnogokrat zelo različni, ponekod celo diametralni, predvsem glede vere in vprašanja Boga ter ostalih konsekvenc, ki iz tega sledijo. Obstaja pa pomemben razloček, ki ga je slikovito opisal Henri Troyat: “Prepad je ločil velikana, katerih eden je živel življenje mu-

čenika, drugi pa je skušal doseči mirno modrost prerokov” (1967, 91). Gre za to, da je Dostojevskega v temelju zaznamovalo trpljenje. Lahko bi celo dejali, da je trpljenje konstitutivni element njegovega življenja, ki je neizbrisno zaznamovalo tako njegovo življenje kot njegovo delo. Redkokdo je tako globoko razumel človeško dušo in njeno trpljenje kot prav Dostojevski. Prav zato deluje vedno tako avtentično, sveže in resnično - zaradi razkrivanja človekove duše, notranjih bojov in večnega iskanja odgovorov na temeljna človekova vprašanja. O tem se je lepo izrazil kardinal Franz König:

“Liki Dostojevskega so duhovno in telesno tako resnični, da se pogosto, ne da bi hotel, opiram nanje. Dela Dostojevskega so temeljna. Na tisoč načinov se ponavlja notranji boj človeka, ki ga vse življenje zasleduje problem o obstoju Boga” (König 1985, 195).

L. N. Tolstoj je po smrti Dostojevskega v pogovoru z vdovo Ano Grigorjevno izrekel skoraj neverjetne besede:

“Vseskozi obžalujem, da se nisem nikoli srečal z vašim možem. /.../ Dostojevski je bil zame drag človek, morda edini, ki sem ga hotel marsikaj vprašati in ki bi mi na marsikaj lahko tudi odgovoril. /.../ Dostojevski je bil zame vedno človek, v katerem je bilo veliko pravega krščanskega občutja” (Dostojevski 2007, 280-281).

Potemtakem ga nedvomno tudi mi lahko marsikaj vprašamo in poskusimo prisluhniti njegovemu odgovoru, tako v besedi kot v dejanju. Predvsem zaradi globokega uvida v trpečo dušo, zaradi njegovega izrednega poznavanja človeka in njegovih globin ter raz-

sežnosti, bi Dostojevski s Terencijem lahko dejal: "Homo sum: humani nihil a me alienum puto."¹

Življenje Dostojevskega do kátorge – prelomnica

Spoznali bomo začetke življenja ruskega misleca in prve zametke njegove genialnosti. Celotnega življenjepisa zaradi prostorske omejenosti ni mogoče predstaviti; tako si bomo približali le bistvene dogodke, ki so potrebni za obravnavo naše tematike. Pobljže bomo pogledali, kdo Dostojevski sploh je, iz kakšnih korenin izvira in v kakšnih okoliščinah je odraščal.

"Človek je skrivnost. Njo je potrebno razreševati in če jo boš razreševal vse življenje, nikoli ne reci, da si zapravljaj svoj čas. Ukvarjam se s to skrivnostjo, ker hočem biti človek" (Dostojevski 1982a, 9). To je zapisal v zadnji vrstici pisma osemnajstletni Fjodor Mihajlovič svojemu bratu Mihailu. In prav v tej vzvišeni človekovi dejavnosti je bil Dostojevski nedvomno umetnik, umetnik tudi v dobesednem pomenu, kot ga je realistično označil Janko Lavrin:

"Če vidimo eno izmed bistvenih nalog umetnosti v tem, da razširja in pogloblja naše dožemanje resničnosti, človeka in življenja, potem lahko Dostojevskega kot umetnika brez obotavljanja postavimo ob Shakespeara. Težko bomo našli še kakega umetnika, ki bi ga bilo tako silovito kot Dostojevskega gnalo odkrivati skrivnosti človekove zavesti z vso njeno tesnobo, njenimi dramatičnimi spori in protislovji" (Lavrin 1968, 5).

In prav v tem je srčika neprekinjene aktualnosti Dostojevskega. Težko bi našli ustvarjalca, ki bi mu ga pod tem vidikom lahko postavili ob bok.

Že sam začetek življenja tega plodovitega pisca je bil frustrirajoč. Kot drugi izmed sedmero otrok se je rodil 30. oktobra 1821 v Marijanski bolnišnici za uboge, kjer je služ-

boval njegov oče. Mama je izhajala iz konservativne trgovske družine, bila je krotka, pobožna in mila žena. Oče je doktoriral iz medicine in je bil pustega, ozkosrčnega, strogega, nepopustljivega značaja, pred katerim so vsi trepetali. Že v mladosti je, verjetno zaradi spora z očetom, pobegnil od doma in sorodnikov v popolnoma tujo deželo. Do svoje žene je bil bolešno ljubosumen in ji je tako ob pijančevanju in vsem ostalem prizadel veliko gorja. Omeniti velja tudi, da je bil njegov ded pravoslavni duhovnik. Čeprav družina Dostojevski ni bila revna, so zaradi skopuščnosti očeta živeli zelo skromno. V želji, da bi se najstarejša sinova naučila tudi francoščine in nemščine, je oče oba poslal v različne internate v Moskvi. V tem času sta na lastni koži občutila, kaj pomeni biti kot mladostnik brez denarja med svojimi bogatimi vrstniki ...; oče jima namreč ni dajal potrebnega denarja. Mati je leta 1837 umrla za jetiko in kmalu zatem se je oče umaknil na svojo posest v tulski guberniji (kakšnih sto moških tlačanov) - Darovoje. S svojimi tlačani je ravnal tiransko in surovo ter se ob tem vdajal pijači in razuzdanemu življenju. Posledica vsega tega je bila, da so ga lastni tlačani leta 1839 na grozovit način ubili. Nedvomno je vse to, očetova vzgoja, razmere, v katerih je odraščal, odnos z očetom, smrt matere pri šestnajstih letih ter nedolgo zatem umor očeta, pustilo na mladem Fjodorju Mihajloviču globok pečat in nezavidljivo popotnico za življenje.

Po končani šoli,² kjer se je počutil odtujeno in osamljeno, in po dani odpovedi v službi na vojnem ministrstvu ter sprejeti odločitvi, da bo živel samo od literarne dejavnosti, je kljub prenapljeni odločitvi - sklepa-mo lahko, da ob slabem počutju tudi urejeno življenje z redno plačo in ustaljenim urnikom ni bilo v skladu z njegovo naravo - kmalu doživel prvi, precej nepričakovani uspeh. Prvo resno delo *Revni ljudje* (1845) sta najprej pre-

brala njegov prijatelj Dimitrij Grigorovič in pesnik Nekrasov ter bila nad njim navdušena. Nekrasov je zatem nesel rokopis "literarnemu papežu" Belinskemu. Le-ta ga je po prebranjem delu želel nemudoma spoznati in mladeniču izraziti velike pohvale ter kvalitete. Ob besedah te avtoritete, da ima velik dar in globok vpogled v resnico, je seveda mlad pisatelj bil močno začuden in prevzet. Belinski je hvalil tako snov kot stil pisanja in podajanja. Še posebej ga je nagovorilo delo s svojim družbenim patosom in vpogledom v notranjost življenja. To delo oz. ta "literarni dogodek", ki je imel velik odmev v tistem času, se šteje za prvi velik uspeh, ki je Dostojevskega precej povzdignil tudi v lastnih očeh (kar je seveda razumljivo, ob upoštevanju njegove težke preteklosti). Nedolgo zatem je nastal *Dvojnik*, v katerem se že jasneje vidijo pisateljeve sposobnosti prodora v globino človekove zavesti z mnogimi antinomijami in kontrasti. Že na samem začetku je Dostojevskega najbolj privlačila človekova večplastna globina, ki mnogokrat združuje velika protislovja. Tako se že v mladosti kaže posebna avtorjeva "duševna oz. psihološka nadarjenost", ki se je skozi življenje samo poglobljala in dosegala neslutene razsežnosti.

Nedolžen obsojen na smrt

Zapor, smrtna obsodba, štiri leta prisilnega dela in štiri leta vojaške službe v Sibiriji: to obdobje je nedvomno nekakšen mejnik, ločnica v življenju Dostojevskega. To obdobje ga je neizbrisno zaznamovalo in pustilo v njem globoke sledi. V tem času se je srečal z nečloveškim trpljenjem in zrl smrti dobesedno v oči. Ta čas koncizno opiše v delu *Zapiski iz mrtvega doma*, ki v svetovni literaturi zavzema prav posebno mesto. 23. aprila 1849 je bil zaradi pripadnosti revolucionarno usmerjeni skupini,³ ki jo je ustanovil Petraševski (uradnik zunanjega ministrstva), aretiran ter zaprt v Petropavlovsko trdnjavo

za osem mesecev. V tem času je prestajal zaslisevanje in preiskovalne postopke. Besede, ki jih je eden izmed največjih poznavalcev Dostojevskega položil v misli obsojenca v samici v Petropavlovski trdnjavi, so precej zgovorne v opisu težkih trenutkov nenadne izgube dragocene svobode ter s tem tudi prihodnosti:

"Prvikrat je ostrmel spričo nepričakovanega in neslutene trpljenja v življenju. Človek ne računa z njim; ko delaš načrte za prihodnost, ne upoštevaš, da so mogoče tragedije; neštete nesreče in bridkosti pametno odmisliš. In glej, ko življenje teče svojo pot, se ti jasni načrt venomer s čim podre, pa čeprav se ti zdi, da si ga naredil dobro in brez napake kakor proračune v inženirskem oddelku: bolezni, ženske, prijatelji, še celo ljubljeno delo – od vseh strani se zgrinjajo nate nepopravljive nezgode, ki ubijajo voljo in jemljejo pomen nadaljnemu bivanju" (Grossman 1963, 146).

22. decembra (istega leta) ob sedmi uri zjutraj je bilo 15 "upornikov" postavljenih pred vojno sodišče z najhujšo obsodbo – smrtno kazens s streljanjem. Zunaj je bil tako hud mraz, da so nekaterim celo zmrznila ušesa in prsti na nogah. Dostojevski dodaja, da se ne spominja, da bi sploh občutil kakšen mraz. V pismu, poslanem svojemu bratu, opiše dogajanje pred izvršitvijo smrtne obsodbe, ko ga je od smrti ločila manj kot minuta:

"Danes, 22. decembra, so nas vse odpeljali na Semjonovski trg. Tam so nam prebrali smrtno obsodbo, nam dali poljubiti križ, zlomili so nam sabljo nad glavami in nas oblekli za pokop (bele srajce). Potem so tri izmed nas postavili h kolom, kjer naj bi bila usmrtitev. Jaz sem bil šesti v vrsti, poimensko so nas klicali v skupinah po tri, in tako sem bil v drugi skupini in živeti mi je bilo manj kot eno minuto" (Dostojevski 1982a, 39).

Že se je zaslíšal ukaz za streljanje, vendar so v zadnjem trenutku izvršitev preklicali in prebrali pomilostitev: "njegovo imperatorsko

veličanstvo” podarja življenje. (Eden izmed obsojencev je v teh grozovitih trenutkih zblaznel in ostal takšen vse do smrti.) Čeprav so bili to strahotni trenutki, v katerih so v Dostojevskem padli vsi upi, že v istem pismu piše:

“Jaz se nisem niti razžalostil, niti duhovno padel. Življenje je povsod življenje, življenje je v nas samih, in ne zunaj nas. Okrog mene bodo ljudje in biti ‘človek’ med ljudmi in ostati to za vedno, karkoli te doleti, ne tožiti in ne kloniti – v tem je življenje, v tem je njegov cilj. Tega sem se zavedel. Ta ideja mi je prišla v kri in meso. Ja! Resnica je! Tista glava, ki je ustvarjala in živila vzvišeno življenje umetnosti, ki je spoznala najvišje potrebe duha in zazivila z njimi, ta glava je odsekana iz mojih ramen. /.../ Ampak v meni so ostali in srce, in meso, in kri, katera prav tako lahko ljubi, in da trpi, in da žaluje, in da si zapomni, to je vendar življenje. On voit le soleil⁴” (40).

Pri svojih osemindvajsetih letih je Dostojevski jasno ter globokoumno zapisal veličastne besede o smislu, življenju, trpljenju in ljubezni.

“Nikoli do sedaj ni v meni kipelo tolikšno obilje zdravih rezerv duhovnega življenja. Če bo telo vzdržalo, ne vem. Nadaljujem z načetim zdravjem, imam skrofulozo. Ampak, kar je – tu je! Brat, jaz sem v svojem življenju že toliko izkusil, da me sedaj malokaj lahko prestraši. Naj bo, kar bo!” (40–41).

Obenem ga že razjeda problem pisanja in ustvarjanja:⁵

“Ali ne bom nikoli več vzel peresa v roke? Koliko likov, ki sem jih doživel in ustvaril, bo propadlo, ugasnilo v moji glavi ali se kot strup razlilo v moji krvi. Če ne bo možnosti pisanja, bom propadel. Bolje bi bilo petnajst let zapora s peresom v roki” (41).

Dva dni zatem je bil poslan v kátorgo⁶ v Omsk (Sibirija), kjer je preživel strahotna štiri leta, s približno petkilogramskimi verigami na nogah, med najhujšimi in najnizkotnejšimi ruskimi zločinci.

“Ne žaluj, rotim te, ne žaluj za menoj: vedi, da nisem duhovno padel, zapomni si, da me upanje ni zapustilo. Čez štiri leta bo prišlo olajšanje moje usode. Postal bom vojak – ne bom več zapornik, in imej pred očmi, da te bom nekoč objel. Ker sem danes obiskal smrt, tri četrte ure sem preživel v tem mišljenju, prišel sem do zadnjega trenutka in sedaj drugič živim. /.../ Srce mi zakrvavi, ko se zazrem v preteklost in se spomnim, koliko je zaman potrošenega časa, koliko ga je propadlo v zablodah, v napakah, v brezdelju, zaradi tega ker se ni znalo živeti; kolikor koli že sem drhtel nad njim, kolikokrat sem grešil proti svojemu srcu in duhu. Življenje je dar, življenje je sreča, vsak trenutek bi lahko bil vek sreče. Si jeunesse savait? Sedaj, zamenjujoč način življenja se prerajam v novi formi. Brat! Zaobljubljam se ti, da ne bom izgubil upanja in da bom ohranil svojega duha in svoje srce v čistosti. Prerodil se bom na boljše. V tem je vse moje upanje in vsa moja tolažba. /.../ Sedaj se odtrgujem od vsega, kar mi je bilo drago; boleče je zapuščati vse to! Boleče je razdvojiti se, prelomiti srce na dve polovici. Zbogom! Zbogom! /.../” (42–43).

Petnajstdnevna pot v Sibirijo je potekala v strašnem mrazu, saj se je temperatura spustila tudi nekaj deset stopinj pod ničlo. Omenimo, da mu je na tej poti v kátorgo neka žena (Natalija Fonvizina) podarila Sveto pismo Nove zaveze, ki mu je bilo edino čtivo v teh mučeniških sibirskih letih. To darilo ga je spremljalo skozi vse življenje, do smrtne postelje. Prisotnost evangelijskega duha je v njegovih delih nepogrešljiva, ali kot pravi Skaza, “da je Evangelij v veliki meri opredeljeval tako njegovo misel kot deloma celo poetiko njegove umetnosti” (Dostojevski 2007b, 364).

Štiri leta je prebil v temnici, ven je lahko šel samo na delo. Razmere so bile nečloveške. Kaj vse je moral pretrpeti in preživeti ter kakšen vpliv je to imelo nanj v teh štirih letih sredi ledene Sibirije (temperatura se je

spustila tudi do - 40 °C), niti sam ni zmozel opisati:

“Kaj je najpomembnejše? In kaj je pravzaprav v zadnjem času bilo zame glavno? Če premislim, bo izpadlo tako, da ti ne bom nič napisal v tem pismu. Ne vem, kako bi ti odkril, kaj je v moji glavi, kako bi ti ustvaril predstavo o tem, kaj sem preživel, v kaj sem se prepričal in na čem sem se zadržal ves ta čas. To ne bom niti poskusil. Takšno delo je absolutno nemogoče” (45-46).

Sicer je dogajanje precej podrobno opisal v že zgoraj omenjenem delu (*Zgodbe iz mrtvega doma*) in nekaj v pismih bratu Mihailu Mihajloviču, vendar v temelju ostaja vendarle skrivnost. Le kaj se dogaja v človeku, ko npr. dela štiri ure zunaj na mrazu pri - 40 °C in nekateri živi zmrzujejo? Le kaj se dogaja v človeku, ki živi v stari in trhli leseni hiši, ki bi jo morali že zdavnaj podreti?

“Poleti je neznosno vroče, pozimi neznosno mrzlo. Vse deske so preperele; po tleh leži umazanija več prstov debelo. Strop prepušča vodo in iz njega kaplja, povsod je prepih. Stlačeni smo kakor slanički v sodu. Od somraka pa vse do zore se ne more iti na stranišče, temveč v prednjem prostoru stoji čeber (za opravljanje potrebe), in smrad je neznosen. Vsi jetniki smrdijo kakor /.../ Cele noči drhtiš. Bolh, uši in drugega mrčesa je vse polno. /.../ Mnogokrat sem ležal v bolnici. Zaradi živčne razrvanosti se mi je pojavila padavica, ampak napade, v glavnem, dobivam redko. /.../ [V]ečno sovraštvo, prepiri okrog mene, preklinjanje, kričanje, hrup, vpitje, ves čas pod stražo, nikoli sam, in tako štiri leta brez odmora /.../” (49-51).

Veliko trpljenja mu je povzročalo tudi to, da nikoli ni mogel biti sam zase, ves čas je bil med surovimi, jeznimi, zagrenjenimi ljudmi, večkratnimi morilci in zločinci najhujše vrste. *“To je grobi svet, razdražen in vznemirljiv. Njihovo sovraštvo do plemstva je brezmejno, zato so nas odbijajoče ter neprijateljsko dočakali in nas sovražno odbijajo. Požr-*

li bi nas, če bi jim dopustili” (49). Samo predstavljamo si lahko, kaj pomeni štiri leta spati, jesti, delati in živeti med takimi ljudmi. Ker je bilo v kátorgi tudi veliko umorov, so bili osovraženi skoraj v nenehni nevarnosti, kar je pomenilo nenehno napetost in duševni pritisk. Ne samo, da so bili osovraženi od paznikov, ampak so bili kot nedolžni ogroženi od sojetnikov. Vendar Dostojevski kljub temu ne obupa nad življenjem in smislom.

Po štirih letih kátorge je bil za naslednja štiri leta poslan kot navadni vojak v Semi-palatinsk (blizu mongolske meje) - v bataljon redne vojske. Po koncu kátorge piše bratu: *“V duši sem veder. Celotna moja bodočnost in vse, kar bom storil, mi je pred očmi. Zadovoljen sem s svojim življenjem”* (53). Vzdržal je, še več, v teh ljudeh je nemalokrat prepoznal tudi plemenite narave in za grobo, surovo zunanostjo velikokrat odkril notranjo lepoto ter plemenitost. *“Ne boš mi verjel: obstajajo globoki, močni in čudoviti karakterji in kakšna je radost, ko se pod grobo skorjo odkrije zlato”* (53).

Dostojevski je prav v tem času najbolj izostril uvid v najgloblje človekove razsežnosti in do potankosti spoznal človeka, ki ga je znal pozneje tako koncizno razčlenjevati. Po tej izkušnji se je Dostojevskemu odprl nov svet, dobil je dodatne oči, s katerimi je videl širše in globlje. Brez kakršnihkoli zadržkov je moč zatrditi, da Dostojevski brez kátorge ne bi bil to, kar je. Ta grozovita, s trpljenjem nasičena (pre)izkušnja ga je neizbrisno zaznamovala in ga predručala v Dostojevskega, kakršnega poznamo danes, v avtorja *Bratov Kramazovih* in v osebnost, kateri je hvalo dal celo Nietzsche.

Fjodor Mihajlovič osebno

Najbolj avtentični pričevalci o določeni osebnosti so vedno osebni zapiski in pisma, ki imajo tudi pri obravnavani tematiki gotovo nezamenljivo vrednost. V tem delu bo-

Špela Bevc: Lizbona

mo prav preko njih poskusili dobiti še globlji vpogled v skrivnost trpljenja pri Dostojevskem. Pomen njegovih pisem nazorno ovrednoti Vera Vuletič:

“Pisma Dostojevskega osvetlujejo pisca iz več kotov: iz njegovih odnosov z drugimi se pred nas dviga na površino osamljena osebnost, katera istočasno beži pred ljudmi in hiti k njim, osebnost prebogatega duhovnega življenja, katera išče resnico, idealnega človeka, osebnost pod pritiskom bolezni, večnimi materialnimi stiskami, kompliciranimi družinskimi odnosi in željo, da pomaga svojim najbližjim. Ta osamljenost pogostoma gre do odtujenosti, kar se izraža skozi vedno prisotno nezadovoljstvo v okoliščinah - fizično in duhovno -, v katerih živi” (Dostojevski 1982a, 327-328).

V nadaljevanju se bomo nekoliko dotaknili predvsem “notranjosti” Dostojevskega.

Vplivov notranjega trpljenja se je Dostojevski že rano zavedal. Pri svojih osemnajstih

letih je v pismu bratu Mihailu Mihajloviču zapisal naslednje vrstice: *“ŠA]mpak v takšni borbi duha običajno zorijo močni karakterji; zamegljen pogled se bistri, vera v življenje pa dobi čistejši in vzvišenejši izvor”* (9). Notranji boji so se pri njem začeli že zelo zgodaj in rano je začel doživljati notranje razpetosti človeka. Prav te notranje človekove prostranosti ter globine so nemalokrat vzrok stiske, tesnobe, trpljenja. Istočasno doživljanje svojih zmožnosti, širin in omejenosti, mej.

“[A]li je ta dejavnost nepravilna, brezciljna, brezuspešna, zabloda, v katero mora pasti osamljeno srce, ki pogostoma ne razume samo sebe in ki je pogostoma nerazumno kakor majhno dete, ampak prav tako čisto in plemenito in mimo svoje volje napoteno, da išče sebi hrane v svoji okolici in da se izčrpa v nenaravni težnji, ‘neplemeniti domišljiji’. Kako žalostno je v resnici življenje in kako težki so tisti njegovi trenutki, ko človek občuti svoje zablode,

kadar se zave neobsežne moči v sebi, ko vidi, da so te moči potratene v zgrešeni dejavnosti, v nenaravnosti, v dejavnosti nedostojni tvoje narave; kadar občutiš, da ti je plamen v duši, Bog ve kdo, pridušil, ugasnil; kadar je srce raztrgano na male koščke, in zakaj? Zaradi življenja, ki je dostojno pritlikavca in ne velikana, deteta in ne odraslega človeka” (12).

živel je v “nemogočih pogojih” in kljub temu dal odpoved v službi, katera mu ni omogočala tega, kar je želel, ob tem pa je bratu zapisal: “Niti življenje te več ne radosti, kadar ti zaman jemljejo najboljši čas” (15). V tem času je visoko cenil svobodo, ki mu je omogočala plodovit izkoristek časa. To mu je pomenilo vse. Za to je bil pripravljen osupljivo veliko storiti, ne glede na ceno trpljenja, ki mu ga je le-to prineslo. V življenju je bil vedno radikalen in je brezpogojno sledil notranjemu glasu, ne glede na posledice, ki se jih je dobro zavedal. V svoje delo se je dobesedno vlagal celega in se temu tudi osebno, celostno podrejal. O njegovi predanosti, strastnosti in pripravljenosti na vsakršne žrtve pri svojem delu nam spregovorijo vrstice iz pisma I. S. Aksakovu:⁸

“Ne boste mi verjeli, koliko delam, dan in noč, kot v zaporu. Pravkar končujem Karamazove, pomeni, zaključujem delo, ki mi veliko pomeni, ker je v njem veliko mene in mojega razumevanja. V splošnem delam nervozno, z muko in v trepetu. In ko tako naporno delam, sem celo fizično bolan. Sedaj zaključujem tisto, o čemer sem tri leta razmišljal, sestavljal in si zapisoval. /.../ Samo navdihnjenega mesta so naenkrat in v enem dihu napisana, vse ostalo je pretežko, naporno delo” (322).

Dodatne, nepopisne muke je doživljal, kadar je bil prisiljen delo oddati, ne da bi dokončno “izpilil” napisano (in to je bilo večinoma), saj je v svojem perfekcionizmu hotel svoj izdelek dodelati do potankosti. Pisanje po naročilu je bilo zanj uničenje vsega pristnega. Naslednje zgovorne vrstice veliko po-

vedo o njegovem karakterju: “Kakorkoli že bo, zaklel sem se, da čeprav mi bo šlo za življenje, bom vzdržal in ne bom pisal po naročilu. Naročilo bi zadušilo vse, vse bi uničilo” (18).

Le kaj je moral v sebi na trenutke doživljati in koliko je moral notranje trpeti? En delček tega, kako hudo je bilo, lahko uzremo v naslednjih vrsticah:

“Tako je bilo vse ogabno in odvrtno, da mi je bilo z muko gledati na ta Božji svet. [V] splošnem je bilo nekako žalostno, tako da duh nehoti kloni, prenehaš voditi račune o samem sebi in postajaš, ne tako prazno ravnodušen, ampak kar je še huje od tega, prestopiš mejo, besniš in jeziš se do skrajnosti” (20).

Iz slednjih vrstic lahko razberemo pisateljevo skrajno turobno, mučno razpoloženje, ki ga je vodilo prav do roba. A. J. Vrangelu⁹ je v letu 1865¹⁰ pisal pismo, v katerem opisuje tudi svoje notranje mračno stanje:

“Iz celotnih zalog mojih moči in energije v duši mi je ostalo nekaj nemirnega in motnega, nekaj kar je zelo blizu obupa. Nemir, žalost in najhladnejša puščava so za mene najbolj normalno stanje in povrh tega sem sam – tistih, ki so bili z menoj, ter tistega, kar je bilo z menoj, štirideset let več ni. Toda, ves čas se mi zdi, da se šele pripravljam, da začnem z življenjem.” (143).

Ljubitelj umetnosti

Dostojevski je bil tudi velik ljubitelj umetnosti. Rad je poslušal Mozarta, Beethovnega *Fidelia*, Mendelsohnovo *Poročno koračnico* (zanimivo je, da del Richarda Wagnerja sploh ni prenesel). Slika sikstinske Madone je bila zanj najvišji izraz človeškega genija, in kot zatrjuje A. G., je “lahko stal pred to sliko presenetljive lepote do solz ganjen, ure in ure” (Dostojevski 2007, 93). Vse to govori o njegovi senzibilnosti, dovzetnosti ter duhovni globini. Ko sta se na potovanju v ženevo ustavila v Baslu in si v tamkajšnjem mu-

zeju ogledala sliko (avtorja Hansa Holbeina) grozljivo trpečega in iz križa snetega Kristusa, je le-ta na Dostojevskega napravila silen vtis in je pred njo ostal kot vkopan. A. G. nadalje pripoveduje:

“Jaz nisem imela moči, da bi gledala sliko: vtis je bil v mojem bolezenskem stanju tako silovit, da sem odšla v druge dvorane. Ko sem se vrnila čez kakih dvajset minut, je Fjodor Mihajlovič pred njo še vedno stal kot prikovan. V njegovem razburjenem obrazu je bil tako zbeigan izraz, kakršnega sem večkrat videla v prvih trenutkih epileptičnega napada” (104-105).

Vernik

Religiozna dimenzija je bila pri Dostojevskem izredno močna, kar je razvidno na mnogih mestih. Odnos s Kristusom, kot smo že omenili, je bil zanj temeljnega pomena, kljub oz. navkljub vsem duhovnim bojem, ki jih je moral prestajati skoraj do zadnjega diha svojega življenja. Čeprav ob neki priložnosti sebe imenuje “otroka nejevere in dvoma” in se ima za “skesanega nihilista”, njegovo dialogiziranje z Bogom pričuje ravno nasprotno. Resda je njegov notranji boj med vero in razumom včasih pripeljan do skrajnih meja, vendarle je potrebno upoštevati, da je ta boj vedno potekal v odnosu do Boga. (Zelo zgovoren je na tem mestu primer svetopisemskega Joba.) Ta nikoli premostljiva razpetost vere in razuma je prisotna domala v vsem njegovem delu. Nekateri preučevalci Dostojevskega celo postavljajo dialoško razpetost vere in razuma za ključ razlage oz. razumevanja del Dostojevskega (npr. A. Kelly, T. Masaryk). Upoštevati je potrebno tudi, da je bilo trpljenje, ki so mu ga ti notranji, religiozni boji povzročali v različnih obdobjih, različno intenzivno.

Vendarle lahko zatrdimo, da je bil Dostojevski nedvomno globoko veren človek. Že dejstvo, da ga je Evangelij, “knjiga življenja”, tesno spremljal vse življenje, je dovolj zgovorno. V svojih beležkah je zapisal

pomenljive besede: “Krščanstvo je dokaz, da človek lahko sprejme Boga v sebi. To je največja ideja in največja slava, do katere se je človek sploh lahko prebil” (Dostojevski 1982b, 167). Dve veliki temi, nesmrtnost duše in obstoj Boga, sta ga razjedali domala ves čas ustvarjanja. Tistim, ki zagovarjajo idejo vseobče ljubezni do človeštva brez Boga, odgovarja: “Odsotnost Boga se ne more zamenjati z ljubeznijo do človeštva, ker človek bi se takoj vprašal: Zaradi česa bi naj ljubil človeštvo?” (165). Dostojevski še nadaljuje: “Izjavljam – zaenkrat še vedno brez dokaza, da si ljubezni do človeštva ne moremo zamisliti, je (povsem) nedojemljiva in popolnoma nemogoča brez vzajemne vere v nesmrtnost človeške duše” (165).

Še najbolj svoje versko življenje ponazori sam: “[J]az ne verujem v Kristusa kot kakšen deček in ga ne izpovedujem na takšen način. Skozi ‘veliki ogenj dvomov’ je šla moja ‘hozána’” (181). Za njega je Kristus absolutna, popolna lepota, Evangelij je dejansko eksplozija lepega. V Evangeliju oz. v Kristusu se kaže lepota (R)esnice. In prav v tem duhu je potrebno razumeti odmevajoče besede v romanu *Idiot*: “Lepota bo rešila svet.” Šele v tej navezavi lahko tudi razumemo izjavo Dostojevskega, ko je dejal: “Če bi mi kdo dokazal, da resnica ni v Kristusu, in tudi ko bi bila resnica ‘dejansko’ proč od Kristusa, bi raje ostal s Kristusom kot z resnico” (Figes 2008, 329). Gre za temeljno notranjo nerazvezanost lepote z resnico v Kristusu oz. absolutnost resnice v Kristusu.

Morala pri Dostojevskem

Prav tako ima zanj tudi morala svoj temelj v Kristusu. V zadnjih beležkah (1880-1881) je zapisal:

“Ni dovolj definirati moralo po meri pripadnosti svojim prepričanjem. Ves čas je potrebno sebi postavljati vprašanje: Ali so moja prepričanja pravilna? To je možno preveriti samo

na en način - Kristus? Ampak to ni več filozofija, to je vera, vera je pa rdeča barva" (Dostojevski 1982b, 174).

Bilo mu je povsem jasno, kam vodita brezverje in moderni ateizem. Zavedal se je nujnosti vere za človeka :

"Če nimamo avtoritete in vere v Kristusa, bomo v vsem zapadli v zablode. Obstajajo moralne ideje. Le-te izhajajo iz religioznega čutenja, vendar se samo z logiko ne morejo dokazati in - upravičiti. Življenje bi bilo nezno" (181).

Nekaj strani prej pa zapiše svoj credo: *"Za mene obstaja samo en obrazec in moralni ideal - to je Kristus" (174). Jasno razvidno je, da biti kristjan zanj še zdaleč ne pomeni nekaj abstraktnega, iracionalnega, temveč ravno nasprotno. Ko piše Ljubimovu o starcu Zosimu (smrt in predsmrtni pogovori), pravi, da ne gre za pridigo, temveč bolj za zgodbo o lastnem življenju. Piše, da bo "primoral ljudi, da bodo dojeli, da čisti idealni kristjan ni nekakšna abstraktna stvar, temveč realna /.../" (Dostojevski 1982a, 309). V tem smislu je Kristus zanj realizem v najvišjem smislu, kar na večih mestih tudi sam jasno in nedvoumno izrazi. Zaupni sestrični S. A. Ivanovni (l. 1868) v pismu zapiše: "Na svetu obstaja samo ena absolutno popolna osebnost Kristus" (188).*

V pričujočem poglavju smo opazovali Dostojevskega skozi njegove lastne oči ter si tako še bolj osebno približali njega kot takega. V prvem delu smo videli, s kakšno kleno voljo in pogumom je premagoval trpeče, na trenutke skoraj nemogoče razmere, kako je trpljenje dejansko osmišljal ter ga na nek način prevrednotil. Ta odsek bi lahko celo poimenovali "odsek upanja", kajti Dostojevski na-

zorno in na pričevanjski način prikaže (nezavedno), kaj pomeni biti popolnoma na tleh, v temini, z očmi pa biti kljub temu zazrt navzgor v nebo. Sledeča tri poglavja nam pripomorejo k še bolj temeljitemu (s)poznavanju Dostojevskega, kot osebe znotraj okvira trpljenja. Dostojevski pripada tisti skupini ljudi, ki imajo močno izražen umetniški čut, kar v nekem oziru v veliki meri določa tako njegovo življenje kot tudi ustvarjanje. Le-to pričuje o njegovi izjemni tenkočutnosti in senzibilnosti ter občutku za estetiko, za lepo. Še globlje pa Dostojevskega zaznamujeta njegova religiozna razsežnost in morala - v bistvu je to zanj temeljnega pomena. V središču pri obeh, od koder vse izvira in kamor se vse steeka, je osebni krščanski Bog in Odrešenik Jezus Kristus.

1. Človek sem: nič človeškega mi ni tuje.
2. Vojaška inženirska šola v Peterburgu.
3. To je bil čas (l. 1848) političnih viharjev na mnogih krajih Evrope. Razumljivo je, glede na čas in politično ter socialno stanje, da so se zanimali za Fouriera, Proudhona ter v glavnem za francoske socialne utopiste. Zavzemali so se tudi npr. za odpravo tlačanstva. Branje prepovedanih knjig in "nevarni" pogovori so bili najbolj obremenilni.
4. Kljub temu sveti sonce.
5. Vse to v enem pismu.
6. Kazenska kolonija oz. zapor s težkim prisilnim delom.
7. Ko bi mladost vedela.
8. Pesnik, publicist in urednik lista 'Rusija'.
9. Baron in avtor spominov o Dostojevskem iz časov, ki sta jih skupaj prebila v Sibiriji.
10. Za njim so štiri leta kátorge (kjer so se pojavili tudi prvi hudi božjastni napadi) in štiri leta prisilne vojaške službe v Sibiriji ter smrt najdražjih oseb: žene Marje Dmitrijevne in brata Mihaila.